

Антоненко В. І., ст.викл.
Національна академія Служби безпеки України, м. Київ
Павличко О. О., к. філол. н., доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У статті розглядаються проблеми, пов'язані з німецькою та українською порівняльною фразеологією. Здійснено порівняльний аналіз фразеологічних одиниць німецької мови з їх еквівалентами українською мовою. Доведено важливість використання фразеології для формування комунікативної компетентності в мультикультурному освітньому процесі.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, семантика, порівняльна фразеологія, ідіоми.

Фразеологічні одиниці досить часто є об'єктом дослідження. Якщо на початку вивчення стійких словосполучень детально займалися проблемами фразеології у мовній системі, намагалися виокремити поле фразеологічного дослідження, сформулювати термінологію, дефініції, ознаки, а також класифікації, то з поворотом у бік прагматики дослідження фразеологічних одиниць зміщується на використання фразеологізмів у різних комунікативних ситуаціях. Виходячи зі специфіки тексту, досліджується статус фразеологізмів в окремих текстах, різних жанрах, їх комунікативно-прагматичні функції, а також прагматичні можливості. Здається, що формулювання дефініцій, пропозиції щодо класифікацій, описи структурних моделей вже завершені. У сучасних дискусіях за теоретичну основу беруть термінологію попередніх праць та застосовують їх для цілей сучасних досліджень. Прагматичний підхід до фразеології видається одним із найважливіших підходів, оскільки саме вживання фразеологізмів виявляє їх формальну та семантичну структуру, а також функції. Досить цікавим залишається також контрастивне дослідження фразеології у плані зіставлення двох або декількох мов.

Порівняльне дослідження фразеологічних одиниць у значенні інтерлінгвального порівняння двох або більше мов взяло свій початок у середині 60-х років ХХ ст. Проте є й більш давні дослідження ще у 70-і роки ХІХ ст. у сфері історично-порівняльної компаративістики, об'єктом аналізу в цих працях ставали здебільшого прислів'я, проте інколи у прикладах розглядалися й інші групи фразеологізмів. Основну увагу в таких дослідженнях було зосереджено на аналізі походження, поширення та запозичення фразеологічних виразів.

Практично орієнтоване дослідження контрастивної фразеології включає три аспекти: складання двомовних (багатомовних) словників (лексикографія), переклад та викладання іноземної мови. У цій статті ми розглядаємо фразеологічні паралелі німецької та української мов, орієнтуючись на третій аспект, а саме: вивчення фразеології як однієї зі складових частин вивчення іноземної мови.

У вступній частині статті подається короткий огляд фразеологічних досліджень з точки зору зіставного аналізу фразеологізмів.

До останнього часу серед численних публікацій у фаховій літературі були представлені лише окремі праці, присвячені порівняльній характеристиці та паралелям фразеології німецької, російської та української мов. Сюди належать, у першу чергу, дослідження, в яких розглядаються різні типи фразеологічної валентності [1].

Серед усіх наявних структурно-семантичних груп сталих словосполучень порівнювалися такі: а) компаративні фразеологізми, б) парні словосполучення, в) фразеологічні звороти з власним ім'ям, г) синтаксична структура фразеологічних одиниць обох мов. У центрі уваги окремих мовознавців перебувають проблеми порівняльної лексикографії та фразеографії.

Узагальнення попередніх результатів вивчення контрастивної фразеології та фразеологічних паралелей подається на основі аналізу матеріалу дослідження в монографії О. Д. Райхштейна [2]. Автор розглядає такі проблеми:

- загальні питання порівняльної фразеології;
- порівняння фразеологічних одиниць;
- порівняння фразеологічних груп;
- порівняння фразеологічних систем;
- порівняння значення фразеологізмів німецької та рідної мов.

Для аналізу фразеологічного паралелізму мають суттєве значення дослідження з питань фразеологічного зближення. У цьому ракурсі серед різних типів фразеологічних паралелей особлива увага звертається на інтернаціональні ФО. У статті розглядаються як їх спільні ознаки, так і семантичні та стилістичні розбіжності. Отже, можна зробити висновок, що в дослідженнях із проблем фразеологічного паралелізму особлива увага приділялась і продовжує приділятися порівнянню фразеологічної семантики. Перейдемо до розгляду основного питання – зіставної характеристики фразеологізмів німецької та української мов щодо відповідності або невідповідності їх фразеологічного значення (під останнім розуміється загальне переносне значення ФО, напр.: *offene Türen einrennen* (досл. відкривати відчинені двері) “намагатися з'ясувати добре відому справу” [3, ст. 787].

При дослідженні матеріалу німецької та української мов з погляду на їх зіставлення (переклад) можна виділити такі групи фразеологізмів:

Фразеологічні одиниці, які мають фразеологічні еквіваленти в німецькій та українській мовах. Під фразеологічним еквівалентом розуміється будь-яка фразеологічна одиниця української мови, що співпадає з німецькою за фразеологічним значенням.

До цієї групи ми відносимо такі фразеологізми:

– повні еквіваленти в німецькій та українській мовах. Йдеться про фразеологізми, які збігаються за значенням, лексичним складом, образністю, граматичною структурою та стилістичним забарвленням. У таких одиницях лексичне та граматичне значення повністю збігається. Подібних відповідностей небагато, але вони існують. До таких відносяться:

Невелика кількість інтернаціональних фразеологізмів, які мають повні еквіваленти в багатьох мовах, наприклад: *im siebenten Himmel sein* (досл. бути на сьомому небі) ‘відчувати себе щасливим’ [4, ст. 77]; *sich wie ein roter Faden durch etwas ziehen* (досл.

проходити червоною ниткою) 'дуже легко щось долати' [5, ст. 305]; *Chinesische Mauer* (досл. китайська стіна) 'щось неймовірно велике' [6, ст. 870].

Велика група парних сполучень слів в обох мовах, значення яких збігається, напр. *Tag und Nacht* (день і ніч) [6, ст. 1259]; *Freund und Feind* (друг і ворог) [6, ст. 502]; *von Tag zu Tag* (з дня на день) [3, ст. 757].

Значна частина компаративних ФО, які повністю еквівалентні в обох мовах завдяки однаковій образності та стилістичному забарвленню, напр.: *schlau wie ein Fuchs* (досл. хитрий як лис) 'дуже хитрий' [6, ст. 507]; *weiß wie Schnee* (досл. Білий як сніг) 'дуже білий' [7, т. 2: ст. 315]; *wie Hund und Katze leben* (досл. жити як кішка з собакою) 'жити в конфлікті (конфліктувати)' [6, ст. 673]; *es gießt (regnet) wie aus Eimern (es regnet wie in Strömen)* (досл. дощ ллє як з відра) 'злива' [6, ст. 385].

Численні дієслівні словосполучення німецької мови, які мають повні еквіваленти в українській мові, напр.: *die Augen schließen* (заплющувати очі (навіки)) [7, т. 1: ст. 159]; *mit dem Feuer spielen* (гратися з вогнем) [6, ст. 472]; *jemandes rechte Hand sein* (бути чисюсь правою рукою) [6, ст. 605].

Окремі німецькі прислів'я, приказки, крилаті вислови (ептоніми) [8, ст. 221]; у формі усталених фраз, що мають повні відповідності в українській мові, напр.: *keine Rose ohne Dornen* (троянди без колючок не буває) [6, ст. 1077]; *eine Hand wäscht die andere* (рука руку мие) [9, ст. 201]; *Zeit heilt alles* (час усе лікує) [10, ст. 61]; *andere Zeiten, andere Sitten* (інші часи – інші норони) [7, т. 2: ст. 617]; *große Schiffe machen große Fahrt* (великому кораблю – велике плавання) [7, т. 2: ст. 300]; *die Großen auf der Erde (oder der Erde) oder die Großen der Welt* (цит.: великі світу цього) [11, ст. 107], [4, ст. 32].

– ФО, які мають часткові фразеологічні еквіваленти в німецькій та українській мовах.

У німецькій мові є велика група фразеологізмів, котрі не повністю еквівалентні усталеним зворотам української мови. Вони певною мірою різняться за лексичним складом, граматичним оформленням, (напр.: числом іменника, порядком слів тощо), але збігаються за значенням, стилістичною спрямованістю та є близькими за образністю. Використання часткових еквівалентів не спричиняє яких-небудь втрат у передачі значення, оскільки лексичні, граматичні або лексико-граматичні відмінності не порушують єдності значень та стилістичного забарвлення. Таким чином, часткові еквіваленти за ступенем досяжності адекватності перекладу (в зіставленні) на практиці рівноцінні повним еквівалентам, порівн.:

- *die Sache ist keinen roten Heller wert* (справа не варта ломаного гроша) [7, т. 1: ст. 614] – спостерігається розходження в прикметникових і іменникових компонентах, але образність співпадає;

- *wie die Saat, so die Ernte* (що посієш, те й пожнеш [6, ст. 1088]) відмінність у граматичній побудові іменника та дієслова, проте образність ідентична;

- *man muss das Eisen schmieden, solange es heiß ist* (куй залізо, поки гаряче) [6, ст. 399] – індикатив, відп. імператив;

- *es fiel ein Stein vom Herzen* (гора з плечей звалилася) [6, ст. 1224], спостерігається розбіжність в іменникових компонентах за ідентичної образності;

- *mit dem Kopf durch die Wand wollen* (намагатися пробити стіну головою) [6, ст. 779] – відмінності в лексико-граматичному оформленні.

Фразеологізми мають у німецькій та українській мовах відповідники, які є аналогічними за значенням та стилістичним забарвленням, але різними за образністю за умови збігу або розбіжності граматичної структури. Такі еквіваленти в лінгвістичній літературі відомі під терміном “аналоги”. Специфіка полягає в тому, що у процесі перекладу ФО німецької мови змінюються аналогічними за змістом образними фразеологічними еквівалентами української мови. При цьому відтворюються значення німецьких досліджуваних одиниць, а образ змінюється у перекладі другим і пов’язується з іншими образними асоціаціями. У лексикографії, у навчанні іноземним мовам, у практиці перекладу цей спосіб застосовується дуже часто, напр.:

- *jemandem auf den Leim kriechen (gehen)* (попастися кому-небудь на гачок) [6, ст. 828] – (порівн. в українській мові: *закидати вудку при ловлі риби* – різні образи в порівнянні з німецькою мовою);

- *die Nase voll etw. haben* (бути ситим по саме горло) [12, ст. 127] (порівн. в українській мові: *горло – der Hals*).

Для ФО, що мають вибіркові еквіваленти у практиці зіставлення фразеологізмів німецької та української мов, необхідно представляти різні прийнятні фразеологічні еквіваленти, щоб мати можливість вибрати з них найбільш придатні, напр.: вислів *Hals über Kopf* представлений у словниках такими варіантами перекладу: *стрімголов, прожогом, хутко*. Контекст надає такі можливі еквіваленти: *наспіх, поспіхом, похапцем, нашвидкуруч*.

– фразеологізми німецької мови, які не мають фразеологічних еквівалентів в українській (російській) мові. Передача значення подібних фразеологічних одиниць здійснюється такими способами:

Дослівний переклад. Це стосується, в першу чергу, ФО, що означають реалії і які відсутні в інших мовах. Деякі мовознавці вважають, що метод дослівного перекладу позбавляє фразеологізм будь-якого змісту, робить їх незрозумілим, перекручує думку і т.д. Проте більшість дослідників визнають метод точної передачі досліджуваних одиниць цілком прийнятним.

Дійсно, такий переклад особливо важливий, якщо образ, що міститься у фразеологічній одиниці, є важливим для розуміння тексту, а його заміна на інший образ не дає достатнього ефекту. У зв’язку з цим доцільно давати в словниках або в навчальному процесі пояснення у формі окремих слів або вільних словосполучень. Наприклад, навчальний фразеологічний словник для іноземців дає такі пояснення:

- *Первый блин – комом* (мова йде про невдачу в будь-якій справі). Для ілюстрації наводиться ще й німецьке прислів’я – *Aller Anfang ist schwer* (досл. Кожне починання важке) [6, ст. 163];

- *Старого воробья на мякине не проведешь* (досвідчену людину не перехитрити, не обманути). Потім наводяться схожі німецькі прислів’я: *Alle Sperlinge sind schwer zu fangen* або *ein alter Fuchs geht nicht die zweite Male in die Falle* (досл. Старий (мудрий) лис двічі в одну пастку не потрапляє) [7, ст. 32].

На наш погляд, доцільною є подача відповідних етимологічних довідок, які вказують на характер виникнення тієї чи іншої фразеологічної одиниці, напр.: *слона не помітити* (з байки І. Крилова, де мова йде про чоловіка, котрий описував різних комах, а на запитання, чи бачив він слона, відповів: “Слона – то я і не приметил”). Слід пояснити значення цього фразеологізму: не побачив найголовнішого, найсуттєвішого. На завершення подається аналогічне німецьке прислів'я: *Er ist in Rom gewesen und hat den Papst nicht gesehen* (досл. він був у Римі, але не бачив Папи).

Описовий переклад. Зустрічаються такі випадки, коли і в німецькій, і в українській мовах відсутні повні або часткові еквіваленти, а дослівний переклад таких образних фразеологічних одиниць неможливий, оскільки порушуються норми сполучваності слів. У таких випадках слід використовувати описовий переклад (пояснення). При цьому фразеологічне значення передається за допомогою звичайних слів або словосполучень нефразеологічного характеру.

При описовому перекладі ФО втрачає свою образність, а передається лише його загальний фразеологічний зміст (тобто переносне значення порівняння):

- *jemanden über Wasser halten* (надавати допомогу, підтримувати кого-небудь) [7, т. 2 ст. 573];

- *ins Kraut schießen* (піти в ріст, буйно розростись) [7, т. 1: ст. 746] –щодо якості, властивості;

- *das geht auf keine Kuhhaut* (цього не можливо описати, цього навіть увити собі не можна, це не лізе ні в які ворота) [7, т. 1: ст. 754] – (порівн.: *ні в казці сказати, ні пером описати*).

ФО, що мають фальшиві еквіваленти в інших мовах. У кожній мові є фразеологізми, які збігаються за формою та компонентним складом з одиницями іншої мови, але подібні фразеологічні одиниці мають інший зміст, тобто інше фразеологічне значення.

Недостатня диференціація таких одиниць спричиняє змістові перекручення. Це пов'язано з тим, що повний або частковий збіг лексичних компонентів викликає асоціацію з компонентним складом фразеологізму, який є в рідній мові, напр.: *er ist für mich Luft* (досл. *він для мене повітря*) ‘він для мене не існує, він – пусте місце’ [7, т. 2: ст. 43].

У зв'язку з цим слід підкреслити, що ряд ФО має ніби пряме значення або їх зміст може бути зрозумілим неправильно; напр.: *як з гусака вода* (зовні щось відбувається дуже швидко, непомітно, безслідно; порівн.: *як вода швидко стікає з гуски, що виїшла зі ставка*). Насправді ж цей усталений зворот означає: ‘кому-небудь байдуже’. Ще один приклад – *рубати з плеча*. Цей зворот міг би бути прив'язаним до поняття ‘знищувати все навкруги’ (образ, який лежить в основі цього українського вислову – це ‘вершник з шаблею в бою, в битві’). Насправді ж фразеологізм означає ‘говорити прямо, відверто, без натяків; говорити правду у вічі’.

Хоча кількість міжмовних фальшивих фразеологічних еквівалентів невелика, їх слід враховувати в укладанні словників, у перекладацькій діяльності та в підготовці викладачів та перекладачів.

Здійснений аналіз показав, що більшість ФО німецької та української мов є або еквівалентними, частково еквівалентними, або ж аналогічними мовними одиницями. Друга з своєю продуктивністю група фразеологізмів належить до мовних одиниць, які не є еквівалентними в обох мовах. Зіставлення досліджуваних одиниць обох мов належить до найважливіших проблем загальної лексикографії та фразеографії.

Значення цих комбінацій слів відоме носіям мови так само, як і значення окремих слів, знайомими здаються їм також і варіанти, наприклад, *jmdm. kein Haar/niemandem ein Haar/Härchen krümmen (können)*. У носіїв мови ситуація складніша, особливо щодо підгрупи ідіом, де студент інколи не може розрізнити, йде мова про ідіому чи про спеціально утворений метафоричний чи метонімічний вислів. Важливо навчати студентів фразеологічному лексикону на основі різноманітних вправ.

Тут варто зауважити, що досить велика кількість німецьких фразеологічних одиниць, з якими в тих, хто вивчає німецьку мову як іноземну, не виникає труднощів, має повні чи часткові еквіваленти в українській мові, що пояснюється збігом відображення реальної дійсності в носіїв німецької та української мов і спільних елементів культури – так званих “культурних універсалій”. Проте внаслідок відмінностей культурологічних факторів, різних мов картин світу і різних джерел походження багато фразеологізмів вміщує деякий елемент значення, який зрозумілий лише носіям певної культури, яка обслуговується певною мовою. Саме для таких фразеологізмів характерний низький ступінь розпізнавання. Часткові відповідники представляють для студентів вже деяку складність як, наприклад, *wie die Made im Speck leben – живе, як у бога з пазухою*. Найбільшу складність становлять ідіоми, які не мають еквівалентів, що вміщують унікальні компоненти, і є невмотивованими, наприклад, *Kohldampf schieben, bei jmdm. ins Fettnäpfchen treten, cniūmatu obliznā* – ‘азнати невдачі’, *без царя в голові* – ‘нерозумний’.

Для вивчення фразеології іноземної мови дуже велику роль відіграє рідна мова. Ми постійно порівнюємо конструкції, шукаємо відповідники. Саме тому ми вважаємо, що доцільно відштовхуватися від порівняльної (контрастивної) фразеології (у нашому випадку – німецької та української мов). Порівняння німецьких та українських фразеологізмів дає змогу дослідити внутрішньомовні та зовнішньомовні аспекти фразеології цих мов. Здобуті знання з порівняльної фразеології необхідні в перекладачій діяльності, а також під час викладання німецької мови.

Перспективою цього напрямку є дослідження інвентаризації ФО тлумачними словниками німецької мови з урахуванням фальшивих міжмовних фразеологічних еквівалентів та їх відповідності сучасному рівню лексикографічної теорії та практики, оскільки нагальною на цьому етапі дослідження є проблема взаємовідношень фразеологізмів із лексикографією та фразеографією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Boucher K. Geflügelte Worte. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut. 1981. 780 s.
2. Büchmann G. Der neue Büchmann. Geflügelte Worte. München: by Bassermann Verlag. 2002. 695 s.
3. Burger H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin: Erich Schmidt Verlag 1998. 224 S.
4. Eike Gerr 4000 Sprichwörter und Zitate. by Langenscheidt KG, Berlin und

München. Druckhaus Langenscheidt Berlin. 2001. 319 s. 5. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch mit einem "Lexikon der deutschen Sprachlehre" herausgegeben in Zusammenarbeit mit zahlreichen Wissenschaftlern und anderen Fachleuten. Jubiläumsausgabe. Gütersloh / München Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, 2000. 1943 S. 6. Афонькин Ю. Н. Русско-немецкий словарь крылатых слов (ок. 1200 единиц). М. : Рус. яз., 1990. 288 с. 7. Ашукин Н. С., Ашуккина М. Г. Крылатые слова. Литературные цитаты, образные выражения. М. : Худож лит., 1966. 824 с.; Изд. Под ред. В. П. Вомперского. М: Правда, 1986. 767 с.; 4-е изд. допол. М. Худож лит., 1987. 152 с. 8. Большой немецко-русский словарь / Авт.-сост. Е. И. Лепинг, Н. П. Стрихова, Н. И. Филичева и др.; Под общ. рук. О. И. Москальской. В 3-х т. М. : Русский язык. Т 1. 2002. 760 с., Т 2. 680 с., Т 3. 364 с. 9. Коваль А.П., Коптілова А.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. 2-е вид., переробл. і доповн. Київ: Київський державний університет, 1975. 335 с. 10. Мрочко В. І. До питання антонімів німецької мови. *Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур* / Під ред. В.Д. Каліуценка. Донецьк: Донецький національний університет. Вип 2. 2004. С. 221-222. 11. Немецко-русский фразеологический словарь. / Сост. Л. Э. Бинович. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1956. 904 с. 12. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии. М. : Высш. школа, 1980. 143 с. 13. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. 4-е изд., доп. и перераб. М. : Высш. школа, 1983. 303 с.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2019

*Antonenko W. I., Senior Lecturer,
National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv
Pavlychko O. O., Associate Professor, PhD,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

PHRASEOLOGICAL PARALLELS OF GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES

The article focuses on issues associated with German and Ukrainian comparative phraseology. It provides comparative analyses of phraseological units in the German language with respect to their equivalents in the Ukraine language. The importance of phraseology is examined when forming communicative competencies in multicultural educational processes.

Practically oriented research of contrastive phraseology includes three aspects: compilation of bilingual (multilingual) dictionaries (lexicography), translation and teaching of a foreign language. In this article we consider the phraseological parallels of the German and Ukrainian languages, focusing on the third aspect, namely the study of phraseology as one of the components of the study of a foreign language.

In the study of the material of the German and Ukrainian languages in terms of their comparison (translation), the following groups of phraseological units can be distinguished: phraseological units with phraseological equivalents in German and Ukrainian languages - full equivalents that coincide in meaning, lexical composition, figurativeness, grammatical structure and stylistic coloring. In such units, the lexical and grammatical meaning fully coincide. Phraseological units with partial phraseological equivalents in the German and Ukrainian languages. The third group includes the phraseological units of the German language, which have no phraseological equivalents in the Ukrainian language. The transfer of the value of similar phraseological units is carried out in the following ways:

Literal translation. This applies primarily to idioms denoting realities and which are absent in other languages. Descriptive translation. The phraseological meaning is transmitted using ordinary words or phrases of a non-phasal nature. In a descriptive translation, phraseological units lose their figurativeness, and only the general phraseological meaning (that is, the figurative meaning) is transmitted.

The analysis showed that most of the phraseological units of the German and Ukrainian languages are either equivalent, partially equivalent, or similar language units. The second most productive group of phraseological units refers to language units that are not equivalent in both languages. Comparison of the studied units of both languages belongs to the most important problems of general lexicography and phraseography.

When studying the phraseology of a foreign language, a very important role is played by the native language. It is advisable to build on comparative (contrastive) phraseology. Comparison of German and Ukrainian phraseological units makes it possible to investigate the inter-lingual and foreign-language aspects of the phraseology of these languages. The knowledge gained in comparative phraseology is necessary in translation, as well as in teaching German.

Key words: *phraseological units, semantics, comparative phraseology, idiom*

REFERENCES

1. Boucher K. Geflügelte Worte. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut. 1981. 780 s.
2. Büchmann G. Der neue Büchmann. Geflügelte Worte. München: by Bassermann Verlag. 2002. 695 s.
3. Burger H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin: Erich Schmidt Verlag 1998. 224 S.
4. Eike Gerr 4000 Sprichwörter und Zitate. by Langenscheidt KG, Berlin und München. Druckhaus Langenscheidt Berlin. 2001. 319 s.
5. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch mit einem "Lexikon der deutschen Sprachlehre" herausgegeben in Zusammenarbeit mit zahlreichen Wissenschaftlern und anderen Fachleuten. Jubiläumsausgabe. Gütersloh / München Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, 2000. 1943 S.
6. Afonkin Yu. N. Russko-nemetskiy slovar krylatykh slov (ok. 1200 edinits). M. : Rus. yaz. 1990. 288 s.
7. Ashukin N. S. Ashukina M. G. Krylatyie slova. Literaturnyie tsitaty. obraznyie vyrazheniia. M. : Khudozh. lit. 1966. 824 s.; Izd. pod red. V. P. Vomperskogo. M. : Pravda. 1986. 767 s. ; 4-e izd. dopol. M. Khudozh. lit. 1987. 152 s.
8. Bolshoy nemetsko-russkii slovar / Avt.-sost. E. I. Leping. N. P. Strikhova. N. I. Filicheva i do.; Pod obshch. ruk. O. I. Moskalskoy. V 3-kh t. M. : Russkii yazyk. T 1. 2002. 760 s. T 2. 680 s. T 3. 364 s.
9. Koval A. P., Koptilova A. V. Krylati vyslovy v ukrainskii literaturnii movi. 2-e vyd. pererobl. i dopovn. Kyiv: Kyivskii derzhavnyi universytet. 1975. 335 s.
10. Mrochko V. I. Do pytannia antonimiv nimetskoi movy *Suchasni problemy ta perspektyvy doslidzhennia romanskykh i germanskykh mov i literatur* / Pid red. V. D. Kaliushchenka. Donetsk: Donetskii natsionalnyi universytet. Vip 2. 2004. S. 221-222.
11. Nemetsko-russkii frazeologicheskii slovar / Sost. L. E. Binovich. Moskva: Gosudarstvennoye izdatelstvo inostrannykh i natsionalnykh slovarey. 1956. 904 s.
12. Raykhshteyn A. D. Sopotavitelnyi analiz nemetskoi i russkoi frazeologii. M.: Vyssh. shkola. 1980. 143 s.
13. Fedorov A. V. Osnovy obshchey teorii perevoda. 4-e izd. dopol. i pererab. M.: Vyssh. shkola. 1983. 303 s.